

Dijital Hayattaki Etik İhlallerin Tespiti ve Analizi: Cambridge Analytica Veri Skandalı

Alaattin ASLAN

Dr., Arş. Gör. Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, alaattin.aslan@marmara.edu.tr,

ID 0000-0001-5053-9256

Giriş

Teknolojik gelişmenin hızı, dijitalleşme ve bunların toplumsal dönüşüme etkisi yeni bir norm ve davranış biçimini, dahası fiziki olmayan bir dünyaya dair normların ve norma uygun bir davranış biçiminin oluşturulması ihtiyacını beraberinde getirmektedir. Bu durum hem teorik hem de uygulama boyutuyla ahlak felsefesinin bir konusudur. İyiye, güzeli ve doğruyu arama noktasında felsefi birikimden yararlanmanın ve yeni koşulları imkân ve de sorun boyutuyla felsefenin konusu kılarak yeni düşünsel arayışlar içinde olmanın bir ihtiyacın ötesinde bir zorunluluk haline geldiği söylenebilir. Teknolojik gelişime bağlı olarak gündeme gelen dijitalleşmenin temelini oluşturan ve işleyişini mümkün kılan ana unsurlardan birisi de veridir. Özellikle verinin işlenmesi ve buna ek olarak fiziksel dünyanın verileştirilmesi önem arz etmektedir. Dijitalleşme olarak ifade edilen bu durumun etik kodlarının belirlenmesi, bireysel düzeyde gerçekleştirilebilecek düşünsel uğraşın ötesinde akademide kurumsal oluşumların ve çabaların ortaya çıkmasına yol açmıştır.¹

Hayatın çoklu boyutlarını kapsayan bir süreç olarak dijitalleşmenin temelde üç ana alanda daha etkin olduğunu söylemek mümkündür. Dijital iletişim, siber uzay ve yapay zeka-akıllı sistemler. Bu üç alanın öne çıkmasında veri, davranış ve teknolojinin birlikteliği etkilidir. Dijital iletişim, kendi içinde sosyal medya, internet haberciliği, dijital servisler olmak üzere insanların etkileşimini sağlayan genel platformlardan oluşmaktadır. Siber uzay ise internet teknolojileri sayesinde verinin işlenerek, dijital ticaret, alışveriş, finansal işlemler, veri/para transferleri vb. işlemlerin yapılmasına olanak sağlamaktadır. Yapay zeka-akıllı sistemler ise dijitalleşmenin son halini temsil etmekte ve otomasyon sistemlerine ve işlemlerine olanak sağlayan insan gibi düşünüp karar verebilen sistemlerin bütününden oluşmaktadır.

Dijital hayatının merkezini oluşturan bu teknolojik yapıların oluşturduğu yeni insan ilişkileri ve dijital topluluklar, karşı karşıya olunan yeni durumlar, imkân ve meydan okumalar karşısında ahlâkî norm arayışları ve yeni çözüm önerileri, genel bir mesele olarak akademik ve entelektüel dünyanın gündemlerinden birisini oluşturmaktadır. Dijital iletişim ile artan dezenformasyon durumunun, 2017 yılından bu yana “Enformasyon Düzensizliği (Information Disorder)” kavramı etrafında tartışılması (Wardle ve Derakhshan, 2017) özellikle de kovid salgını (pandemi) başlangıcında Dünya Sağlık Örgütü tarafından yaşanan durumun infodemi olarak nitelendirilmesi ve buna ilişkin çözüm önerilerinin başlatılması (Erdoğan, Semerci, Kafalı ve Çaytaş, 2022) ile diğer boyutlarıyla (siber korsanlık, iletişim süreçleri, insan ilişkilerinin dijital ortamdaki yeni davranış kodları, siyasal alana müdahale, verilerin işlenmesi ve korunması, yapay zeka vb.) dijital alanın hak ve sorumluluk dengesiyle düzenlenmesi tartışmaları ve çalışmaları devam etmektedir. Dijital dünyaya ilişkin düzen arayışlarının norm oluşturma boyutlarından birisi hukuki alan (yasal düzenlemeler- regülasyonlar) ise diğeri de etik alandır.

¹ Oxford Üniversitesi’nde bulunan İnternet Enstitüsü ve bu enstitü bünyesinde kurulan Dijital Etik Laboratuvarı buna birer örnek olarak verilebilir: <https://www.oii.ox.ac.uk/>; <https://lucianofloridi.net/digital-ethics-lab/>. Bu enstitünün seri halde yıllık olarak okurla da buluşturulan yayını da şuradan ulaşılabilir: “Digital Ethics Lab Yearbook”, <https://www.springer.com/series/16214>.

Bu kapsamda Türkiye'deki akademik çabalardan birisi olarak Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilişim Anabilim Dalı'nda hazırlanan doktora tezi (Aslan, 2022) bu alandaki ahlâkî norm tartışmalarına, sorun tespitine ve mevcut sorunların çözümüne ilişkin bir öneri sunmaktadır. Medya Okuryazarlığı Araştırmaları Dergisi'nin akademik çalışmaların sonuçlarından yararlanarak eğitim materyali hazırlama ve vaka analizlerini de (örnek olay incelemeleri) içeren bir yayıncılık faaliyeti kapsamında bu metin hazırlanmıştır.

Dijital etik kavramının anlam çerçevesine ve bu yöndeki norm arayışlarına değindikten sonra doktora tezinde geliştirdiğim değer temelli dijital etik modeli ve örnek olay incelemesi olarak "Facebook-Cambridge Analytica Veri Skandalı"nın analizine yer verilmiştir.

Dijital Etik ve Norm Oluşturma Arayışları

Dijital etik; sosyal, politik ve ahlâkî alan üzerindeki teknolojik etkinin incelenmesini ifade etmektedir (Marghalani ve AlQahtani, 2019, s. 3). Temel düzeyde dijital etiği, risk yönetimi ve bireysel haklar gibi faktörleri içeren teknoloji ve verileri yönetmek için kullanılabilecek ilkeler ve kavramlar olarak görmek mümkündür. Aslında bunlar, çeşitli etik zorluklar karşısında farklı teknolojilerin, veri çözümlerinin ve yaklaşımlarının geliştirilmesi ve uygulanmasıyla ilgili ahlâkî sorunları anlamak ve çözmek için kullanılabilir (Barker & Ferguson, 2022) Dijital etik, teknolojinin nasıl şekillendiği ve siyasi, sosyal ve ahlâkî varlığımızı şekillendireceği ile ilgili çalışma alanıdır (Henshall, 2018). Dijital etik, teknolojik yeniliklerle toplumu olumlu yönde şekillendirmek için dijital bir dünyada hangi norm ve değerlere ulaşmak istediğimiz sorusuyla ilgilidir (Mackert, 2020, s. 4).

Dijital etiğin tanımlanması ve ortaya konacak etik normların belirlenmesi, dijitalleşmenin ve dijital olanın kapsadığı alanların ve buradaki insani etkinliklerin veya makine faaliyetlerinin de tanımlanması ve netleştirilmesini gerektirmektedir. Sosyal medyada yaşanan etkileşim sorunlarının, siber uzayda yaşanan veri ihlalleri veya yapay zekanın neden olduğu ya da olacağı sorunların, hak ve etik norm ihlallerinin tespiti ve analizi noktasında da bir yol haritasına ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle de eğitim ve iletişim süreçlerinin yönetimi açısından etik ihlallerin tespiti ve giderilmesinde bu tür yol haritalarının varlığı, çözümü de sağlayacak önemli unsurlardan birisidir. Bunun nedeni ise yasal düzenleme ve buna bağlı hukuki işlemlerin hızının teknolojik hızı yetişememesidir. Daimî ve hızlı değişimin regülasyonu yani hukuki normun ortaya çıkmasını ve uygulamasını sağlayacak mekanizmaların işler hale getirilmesini zorlaştırırken etik alan ise insanlara neyi yapıp neleri yapamayacaklarına dair bir sorgulama şansı vererek doğru eylemin değerlerini ve normlarını ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu kapsamda "Dijital Etik" başlıklı doktora tezimde dijitalleşmenin ortaya çıkardığı etik ihlallerin, değerler temelinde analiz edilebilmesini sağlayan bir model şeklinde geliştirilen "Değer Temelli Dijital Etik Modeli" çalışmamız, alana katkı yapmayı ümit ettiğimiz çabalardan birisidir. Modelde dijitalleşme ile birlikte ortaya çıkan dijital toplum ve bu toplumun ihtiyacı olarak dijital etik betimlenmeye çalışılmıştır.

Değer Temelli Dijital Etik Modeli

Değer Temelli Dijital Etik Modeli'nin geliştirilmesinde dijital etiğin etkinlik alanı olarak dijitalleşmenin faal olduğu üç alan olan dijital iletişim, siber uzay ve yapay zeka akıllı sistemler şeklinde ele alınmış ve bu alanlarda yaşanan ihlallerin dijital etiğin sorun alanları olduğu belirlenmiştir. Dijital etiğin kapsamı ise tasarım, kullanım ve toplumsal etki olarak tasnif edilmiştir. Bu etkinlik ve kapsam alanları belirlendikten sonra literatürde yer almış dijital değerler ve normların neler olduğuna dair bir araştırma yapılmıştır. Elde edilen verilerden hareketle beş ana ve yirmi dört alt değer/norm tespit edilmiştir. Faydalılık, zararsızlık, adalet, özerklik ve açıklık olarak tasnif edilen beş ana (Floridi & Cows, 2021) değer/normun 24 adet alt normu ise aşağıdaki görselde görülebilir:

Beş ana değer/norm olan faydalılık, zararsızlık, adalet, özerklik ve açıklık esas alınarak 24 alt değer/norm ile birlikte 2019 yılında ortaya çıkan Facebook-Cambridge Analytica örnek olay incelemesi aşağıdaki tabloda bulunmaktadır.

Örnek Olay İncelemesi: Facebook-Cambridge Analytica Veri Skandalı

Krizin Adı	Facebook-Cambridge Analytica Veri Skandalı
Kriz Tarihi	13.08. 2019
Krizde Kullanılan Dijital Teknoloji	Sosyal Medya, Veri Tabanları ve Büyük Veri Analizi
Krizin Kısa Özeti	Siyasi partilere ve iş dünyasına hizmet veren ve 2014 yılından itibaren veri toplamaya başlayan Cambridge Analytica şirketinin amacı seçmen, tüketici, takipçi davranışlarının yönlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda şirket, milyonlarca ABD vatandaşının bilgilerini Facebook üzerinden elde etmiş ve ABD’de seçimleri manipüle ettikleri konusunda suçlamalara maruz kalmıştır. Veri sızıntısı hakkında kamuoyunu bilgilendiren gazeteci Christopher Wylie; verilerin Aleksandre Kogan isimli bir İngiliz akademisyen ve şirketi Global Science’ın Facebook üzerine ekledikleri bir yazılım ile topladıkları bunun için kullanıcılara karakter analizi tarzında bir uygulamaya kayıt yaptırmaları sayesinde sağladıklarını ortaya çıkarmıştır. Bu sayede 50 milyona yakın kullanıcının verilerini elde etmişlerdir. Amerikalı politikacı Ted Cruz, 2015 yılında ele geçirilen bu verileri kullandığını itiraf etmiştir. Bu veriler oldukça detaylı olduğu için bir bölgede bulunan seçmenlere özel içerikler gönderilerek seçmenlerin oy kullanma eğilimlerinin değişmesi yönünde çalışmalar yapıldığı anlaşılmıştır. Verilerin izinsiz kullanıldığının ortaya çıkması ile birlikte Facebook’a para cezası kesilmiş ve Cambridge Analytica şirketi ise kapatılmıştır.

Kriz Alanı	Gizlilik ve veri paylaşımı
İhlal Durumu	Tasarım, Kullanım, Toplumsal Etki
İhlal Kapsamı	Yapay Zekâ / Akıllı Sistemler
İhlale Uğrayan Ana Etik Değerler	Faydalılık Zararsızlık Adalet Özerklik Açıklık
İhlal Edilen Etik Normlar	Bireysel ve Toplumsal Etki Gizlilik, Haksızlıktan Kaçınmak, Kötüye Kullanım Farkındalığı Emniyette Hissetmek, Güvenlik, Güvenirlilik Veri Mülkiyeti Haklarını Desteklemek, Mahremiyet Şeffaflık, Amaca Uygunluk
Kaynak	https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48974921

Verilerin belli kategorilere ayrılarak kişisel reklam ve içerik üretimi için kullanılması ve bu içeriğin kullanıcılara sunulması yapay zekâ ve algoritmalar sayesinde mümkün olmaktadır. Dijitalleşmenin sağladığı bu kişiselleştirilmiş dünya aynı zamanda şirketler tarafından manipüle edilebilecek kullanıcıların belirlenmesine de olanak sağlamaktadır. Tasarım aşamasında bir sosyal medya platformuna verilecek bilgilerin kullanıcıları aynı ilgi alanında, benzer zevklere sahip insanların bir araya getirmenin kolay yolu olarak gözükebilecek bu verilerin kullanım açısından değerlendirilmesi farklı sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Özellikle siyasal alanda seçim gibi toplumsal etkisi yüksek durumlarda veriler kullanılarak seçmenlerin manipüle edilmesi ise etik açıdan sorunlu görünmektedir. Vaka dikkatlice incelendiğinde, Facebook kullanıcılarının verdikleri bilgilerin profil oluşturmak için kullanıldıkları ve bireysel ve toplumsal olarak faydalı olmak değer ve normlarının ihlale uğradığı anlaşılmaktadır. İletişim kurmak ve sosyalleşerek fayda sağlamak için dahil olunan sosyal medya platformlarının elde ettikleri bilgilerin, bireysel ve toplumsal alanda seçim sonuçlarının değişmesi için kullanılabileceği ortaya çıkmıştır. Dijital teknolojilerin zararsızlık değeri ise elde edilen bilgilerin kötüye kullanılabileceğinin ortaya çıkması ile haksızlık yapmak için propagandaya maruz kalma ihtimalini ortaya çıkarmış ve gizlilik endişelerine neden olmuştur. Adalet değeri ise ortaya çıkan veri ihlalinin emniyette hissetme normunu ihlal ettiği ve insanlara kendilerinin güvende olmadıklarını düşündürmektedir. Çünkü platformların elde ettikleri bilgileri profil oluşturmak amacıyla kullandıkları ve bu profilin oy kullanma pratiğini değiştirmek için yine aynı iletişim platformu üzerinden propagandaya maruz kaldıkları ve dijital sistemlerin güvenirliliğinin yok olmasına neden olduğu anlaşılmaktadır. İnsanların bilgilerinin veri ajanları tarafından toplanması ve hangi verilerin kullanılacağına dair bir geribildirim yapılmaması olması veri mülkiyeti haklarının hiçe sayılmasına ve özel hayata dair (duygu ve düşünceler dahil olmak üzere) mahremiyetin yok sayılmasından dolayı özerklik değerinin ihlal edilmesine yol açtığı anlaşılmaktadır. Kişilik analizi için alınacak verilerin siyasal propaganda amacı ile kullanılması ile de şeffaflık normunun ve amaca uygun olarak kullanılmayan platformların varlığı ise açıklık değerinin ihlal edildiğini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Aslan, A. (2022). Dijital Etik: Değer Temelli Bir Model Önerisi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış doktora tezi.
- Barker, W., & Ferguson, M. (2022). Understanding digital ethics. socitm.net/: <https://socitm.net/resource-hub/collections/digital-ethics/digital-ethics-in-context/> adresinden alındı
- Erdoğan, E., Semerci, P., Kafalı, B., & Çaytaş, Ş. (2022). İnfodemi ve Bilgi Düzensizlikleri Kavramlar Nedenler ve Çözümler. İstanbul: Bilgi Üniveristesi Yayınları.
- Floridi, L., & Cowls, J. (2021). A Unified Framework of Five Principles for AI in Society. L. Floridi, & J. Cowls içinde, Ethics, Governance, and Policies in Artificial Intelligence (s. 5-17). Springer.
- Henshall, A. (2018, September 24). What is Digital Ethics?: 10 Key Issues Which Will Shape Our Future. process.st: <https://www.process.st/digital-ethics/> adresinden alındı
- Mackert, M. (2020, Nisan). Digital Ethics Orientation, Values and Attitudes for a Digital World.
- Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). Information Disorder Toward an interdisciplinary framework for research and policymaking. Strasbourg Cedex: Council of Europe.